

fa, ktorý sa Husserlom inšpiroval, so semioticko-logickými úvahami v prvom *logicom skúmaní*.

W. Zeľaniec, profesor na Filozofickom inštitúte Zelenohorskej univerzity – *Videnie tzv. kategoriálnych predmetov v Logických skúmaniach E. Husserla* – ponúka nový pohľad na Husserlov pojem kategoriálna, pravda, bez nároku na nejaký presný výklad *Logických skúmaní*.

A nakoniec, D. Beben nazval svoj príspevok *Perspektívy fenomenológie. Hedwig Conradová-Martiusová a rozdelenie fenomenológie*, charakterizujú práce tejto Husserlovej žiačky ako systémový pokus o prekonanie (ohraničenej) eidetickej fenomenológie. Pokus, založený na trojdelení fenomenológie na transcendentálnu, existenciálnu a ontologickú, ostatne v závislosti od rôznych východísk, ako aj od vykryštalizovaných orientácií Husserlových spolupracovníkov a žiakov: freiburská fenomenológia Landgrebeho a Finka, existenciálna fenomenológia M. Heideggera a mníchovsko-göttingenská fenomenológia Reinacha, Héringa, Ingardena, ako aj Conradovej-Martiusovej.

Jozef Sivák

Mgr. Jozef Sivák, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR

K POČIATKOM LÉVINASOVHO MYSLENIA

EMMANUEL LÉVINAS: *Liberté et commandement (Sloboda a prikázanie)*. Predslov Pierre Hayat. Montpellier, Fata Morgana 1994, 1999, 100 s.

Aj keď Emmanuela Lévinasa, francúzskeho filozofa litovského pôvodu, významného pokračovateľa tak fenomenologickej, ako aj dialogickej línie myslenia, ktorý je dosť prekladaný, najmä do češtiny, netreba zvlášť predstavovať, prekladateľom možno unikli dva texty dôležité z hľadiska genézy Lévinasovho myslenia, na ktoré by sme chceli upozorniť.² Autor začína reflexiou problematiky slobody, pri-

² Prvý z nich bol po prvýkrát publikovaný v roku 1953 v *Revue de métaphysique et de morale* 58, č. 3. Je situovaný medzi *Totalité et infini* (prvé hlavné dielo z roku 1961) a dve knihy, ktoré sa objavili v roku 1947: *De l'existence à l'existant* a *Le temps et l'autre*. Všetky tri uvedené diela vyšli v českom preklade. *Liberté et commandement* (s. 27 – 48) nadväzuje na dve state z tohto obdobia: *L'ontologie est-elle fondamentale?* a *Éthique et esprit*.

čom sa koncentruje na platónsku filozofiu, ktorá je podľa neho dodnes „prenasledovaná príznakom tyranie“ (s. 10). Podľa Lévinasa sa tyrania v starovekom Grécku vždy uplatňovala ako forma samovlády; rozpoznávame ju vďaka vytrvalej ignorancii všetkej zákonnosti a hodnôt, „uvádza subjekty do stavu otroctva“ (s. 10). Konštitučný prameň tyranie vidí v despotizme a v šírke jeho pôsobnosti, ktorá môže v tyranizovanej duši vyhubiť všetko a vedie až k jej úplnému podriadeniu. Jeho pôsobnosť je taká totálna, že dokonca neguje samého seba, pretože subjekt, s ktorým operuje, je nakoniec už len surovinou alebo nejakou hmotou, ktorá je tomuto aktu násilia úplne k dispozícii. Keďže voči tyranovi už nestojí nijaká „tvár“, jeho vláda vlastne nikomu neprikazuje; ako samo-vládca v tomto zmysle „tyran zostáva vždy sám“ (s. 33).

Jediné, čo napriek tomu môže ako-tak zostať slobodné, je schopnosť predvídať vlastný úpadok a vopred sa nejakým spôsobom voči nemu zabezpečiť. Tým sa rysuje priestor, v ktorom možno uskutočňovať niečo ako „preventívnu slobodu“. Takáto sloboda by spočívala v ustanovení určitého rozumového poriadku mimo jednotlivca, vo zverení rozumnosti písmu a v uchýlení sa pod inštitúciu (s. 33). Podobne uvažovala platónska filozofia, keď chcela nahradiť tyranu a vojnu rozumovým poriadkom a zákonnosťou, a podať tak dôkaz vyváženosti a jednoty štátu. Preto sa potom politické inštitúcie javia ako nevyhnutná podmienka záchrany ľudskej slobody. Je však naozaj potrebné klásť všetky nádeje do politického poriadku?

Zaiste nie, odpovedá Lévinas. Na jednej strane „sloboda, ktorá v strachu pred tyranou smeruje k inštitúcii, a tým k štátu, vlastne „zaväzuje slobodu v mene slobody“ (s. 33) a na druhej strane sa „pravá sloboda nespoznáva v podriadení sa racionálnemu poriadku, ktorý iba vykonáva príkazy inštitúcie; v homogénnej spoločnosti ide totiž o priznanie štátu Ja inému, človek sa poznáva ako nejaký občan, nikdy nie v neredukovateľnej originalite svojej inakosti“ (s. 45).

Z toho je zjavné, že hlavný obsah *Liberté et commandement* tvorí metyfyzické vykázanie hodnoty protestu individua proti inštitucionálnej hierarchii. Pre Lévinasa znamená pravá sloboda *slobodu prítomnosti*, ktorá nie je nahliadnuteľná len cez garancie, ktorými sa zabezpečila proti vlastnému zániku, čím tieto garancie odhaľujú inú tyranu, tentoraz neosobného rozumu. Inými slovami, inštitúcia rozumového zákona – ako podmienky slobody – už predpokladá možnosť koherentného diskurzu alebo priamej zhody medzi jednotlivcami pre inštitucionalizáciu tohto zákona. Nebolo by však zvláštne predstavovať si, že individuálna vôľa bude celkom súhlasiť s podriadením sa neslobode nadvlády neosobného rozumu, ktorý je akosi vôľou všetkých, a teda vôľou nikoho? Podobnú otázku otvára aj Platónova *Ústava* (327 c): „Bolo by v našej moci prehovoriť ľudí, ktorí sa navzájom odmietajú počúvať?“ Ako potom „zatiahnúť“ do dialógu individua, ktoré sa takto vzájomne tyranizujú? Tyrania identifikovaná ako násilie samo musí byť v skutočnosti považovaná za to, čo sa *vôbec* nedotýka individuality. Spôsoby jej prístupu k druhému človeku Lévinas invenčne opisuje ako „hľadanie Achilovej päty“, „logický kalkul“, stretávanie sa s „masou“ (s. 38), ktorú treba istým spôsobom „vyťažiť“ a „spracovať“, t. j. vykorisťovať. Znamená to nenachádzať Druhého v jeho tvári, ale „jeho slobodu identifikovať so silou, ktorú proti mne môže použiť“ (s. 39), znamená to vojnu, v ktorej jeden pohľad uhýba

tomu druhému, je to útok z tyla.

Lenže tvár Druhého je mierovou pozíciou a tá je prerušením vojny a zastavením násilia. A pretože „nie je tým, proti čomu sa staviam ja, ale tým, čo sa stavia proti mne“ (s. 39), prichádzame k centrálnej otázke *Liberté et commandement*: **k ideí diskurzu pred diskurzom**. Čo znamená táto idea? Označuje pôvodnosť situácie, v ktorej subjekt nikdy nemôže začať od seba; subjekt sa totiž už vždy nachádza pred etickou požiadavkou toho druhého. A hoci subjektivita nie je príčinou seba samej, sloboda je možná, pretože morálny imperatív „Nezabiješ!“, ktorý sa zračí v prosiacich očiach Druhého, nevyžaduje poslušnosť, podrobenie sa nepriateľskej sile. Naopak, vzhľadom na násilný vzťah či poslušnosť vonkajšiemu zákonu odpovedám a zodpovedám za druhého absolútne slobodne bez toho, aby som bol k tomu donútený zvonku. „To dovoľuje mať na zreteli možnosť poslúchať bez toho, aby som sa stal otrokom.“ (s. 16)

Pôvodnú štruktúru prikázania teda Lévinas už v *Liberté et commandement* definuje ako „etiku“. Politika je napriek tomu nemenej potrebná ako etika. Lévinas nijako nepopiera jej nevyhnutnosť z hľadiska garancie mieru, požaduje však, aby bola kontrovaná etikou.

Transcendance et hauteur (s. 50 – 76) je druhým textom tohto zväzku. Neveľmi rozsiahly príspevok zhustenou formou prezentuje základné myšlienky načrtnuté v *Totalité et infini*. Lévinas ho predniesol 27. 1. 1962 pred Francúzskou filozofickou spoločnosťou, vyšiel v *Bulletin de la société française de philosophie* zv. LIV, č. 3 v tom istom roku.

Ako poznamenáva Jean Wahl, ktorý diskusii nasledujúcej bezprostredne po prednáške predsedal, komunikácia gravituje okolo troch hlavných kategórií: Tože³ a bytie, Iné a Nekonečno (s. 77).

Pojmom Tohože, *Le Même*, sa Lévinas konfrontuje s tradíciou západného myslenia, pre ktoré počnúc Parmenidom, filozofický vývoj znamená zaistenie hegemonie subjektu poznania alebo redukciu všetkého na jedno, na Tože. Západná tradícia totiž ponímala prístup druhého bytia v horizonte bytia, ktoré si ho reprezentuje, *ipso facto* ako adekváciu (s. 56). Tak ako v *Liberté et commandement*, ibaže tentoraz explicitným spôsobom, rehabilituje Lévinas určitú formu heteronómie. Pretože „ani súlad medzi mnou a druhým, medzi kolegami, známymi, priateľmi či milencami nijako nemôže zrušiť pôvodnú oddelenosť vzájomných pozícií“ (s. 57).

Čo sa týka pojmu „Iný“, Lévinas nehovorí priamo o ňom, ale o socialite, resp. o vzťahu k „druhému ako takému“. Kládne si otázku, či sloboda nachádza svoj význam v autonómii, alebo či sa naopak nehladá vo vzťahu k celkom Inému, neprevediteľnému na husserlovské *Sinngebung* ako predbežné uchopenie celku toho, s čím sa stretávame. Znovu dostávame odpoveď na otázku položenú v *Liberté et commandement*, takže je jasný aj dôvod, ktorý viedol vydavateľa k tomu, aby tieto dva texty vydal spoločne: „Najvyššia sloboda nie je tá, ktorá sa uchopuje cez akt ‚totalného vyslobodenia‘ ale tá, ktorá sa pred akýmkoľvek rozhodnutím nachádza na svojej

³ Udalosť identifikácie; pozri s. 56, 57.

vlastnej pozícii zodpovedaním za druhého v jeho pôvodnej neuchopiteľnosti.“ (s. 20) Druhý totiž „obsahuje čosi navyše (*surcroît*), niečo, čo je inadekvátne intencionalite“ (s. 70). Pre tento neasimilovateľný nadbytok nazýva Lévinas vzťah, ktorý zvláštnym spôsobom pripútava Ja k Druhému, *ideou nekonečna*. Idea nekonečna je podľa neho metafyzickým vysvetlením transcencie k Inému (Druhý), „ktorý sa mi od počiatku vôbec nepodobá, s ktorým nemám nič spoločné“ (s. 90). Aby nedošlo k nedorozumeniu, Lévinas v diskusii podotýka, že túto ideu v nijakom prípade nestotožňuje s Bohom, skôr jej prisudzuje racionálny význam, necháva sa totiž vyjadriť vzťah, ktorý zväzuje mňa a Iného. Odkazujúc k Descartovej tretej metafyzickej meditácii trvá Lévinas na paradoxe idey nekonečna vo mne, ktorá pozostáva z „myslenia toho, čo je viac, než je mysliteľné“ (s. 75). Táto idea prekračuje všetky objekty myslenia, napokon konečné myslenie by podľa Descarta samo v sebe nikdy ideu nekonečna nemohlo objaviť.

Po Lévinasovom exposé prichádza na rad diskusia, ktorej sa zúčastnili filozofi ako Wahl, Minkowski, Villa, Fillizoat a Gouhier. Náplň rozhovoru tvoria najmä otázky smerujúce k inakosti Iného, epifánie Tváre, zaujímavá je tiež diskusia okolo otázky, *ako podržať ideu tváre a kartezianizmus naraz*, ktorú nastolil J. Wahl, a nakoniec polemizovanie o tom, čo by nastalo bez štátu, čiže o praktických dôsledkoch Lévinasovho „etického individualizmu“. Ako však povedal Lévinas, účelom jeho prednášky bolo obhájiť primát morálky na báze epifánie tváre, fenomenologicky vykázať „dimenziu výšky“ (rezistentnej voči intencionalite) a zdôrazniť, že jeho etický koncept nestojí na teologických východiskách, pretože „je ľudské to, čo pozná“ (s. 94). V tomto zmysle teda neexistuje žiadne oprávnenie nazývať Lévinasa „náboženským filozofom“.

Posledné stránky vydania sú venované korešpondencii medzi Jeanom Wahlom, José Etcheveriom a Lévinasom, v ktorej Etcheveria ďakuje Lévinasovi a oceňuje jeho brilantnú prednášku.

Lévinas nás teda pozýva popremýšľať nad napätím vo vnútri sociálnych vzťahov, nad napätím medzi politickou suverenitou a morálnym príkazom: Popri potrebe rovnosti pred zákonom si totiž treba uvedomiť hodnotu etického vzťahu, ku ktorému sa nedostávame cez reciprocitu a symetriu. Politika nie je znehodnotením tohto vzťahu, sloboda však odkrýva svoj zmysel v osobnej voľbe zodpovednosti.

Pavol Sucharek

Mgr. Pavol Sucharek
Teologická fakulta TU
811 01 Bratislava
SR
pourquoipas@pobox.sk